

ULUS, ULUSÇULUK VE ULUS-DEVLET

Yrd. Doç. Dr. Numan Durak AKSOY*
Dr. Halis Adnan ARSLANTAŞ**

ÖZ: Ulus-devlet içinde meydana gelmesi gereken ulusal özdeşleşme ulusal dayanışma ideolojisiyle sıkı bir ilişki içerir. Ulusal dayanışma ideolojisi de yazı, matbaa, tarihsel yerleşmişlik aracılığıyla sosyal düzenin devlet otoritesi tarafından tanımlandığı haliyle sürdürülür. Ulusal dayanışma ideolojisi ulusal aidiyeti kurgularken ulusal aidiyet de ulusal dayanışma ideolojisinin kiteselleşmesini sağlayarak onun ulus-devletle arasındaki ilişkiyi sergiler. Söz konusu ilişki ağı, ulus-devlet kurgusunu ve bu kurgunun dinamiklerini harekete geçiren nedenleri bulma ve bu nedenlere ilişkin çözümler üretmeyi gerektirir. Bu çalışma için söz konusu çözümlerin elde edilmesinde betimleyici metot kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ulus-devlet, Ulusçuluk

Nation, Nationality and Nation-State

ABSTRACT: National identification that should be found in a nation-state has a close relations whit the ideology of national solidarity. This ideology of national solidarity is kept alive in the form of social order as defined by the state authority by means of writings, printings pres and historical settlement. National solidarity ideology creates a state of national belonging and this state of national belonging, in turn, popularizes this ideology displaying its relations whit the nation-state. This network of relations requires finding the reasons that stimulate dynamics of this nation-state formation and producing solutions. A descriptive method is used in this study for pointing out to solutions.

Key Words: Nation-State, Nationalism

Ortaklık ve Tepkiden Doğan İdeoloji; Ulusçuluk

XIX. yüzyıldan beri hükmünü sürdüren ulusçuluk çağının tamamen kapandığı düşünülmekteydi. Ancak bu beklenen olmadı. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, eski sömürge yönetimlerinin tasfiyesi (Albayrak

* İnönü Üni. Eğt. Fak. mdaksoy@inonu.edu.tr

** İnönü Üni. İlahiyat Fak. harslantas@inonu.edu.tr

2002, 24–25) ve dağılan Sovyetler Birliğinin sınırları içinde kurulmakta olan ulus devletler nedeniyle ile birçok yeni ulus-devletin ortaya çıkması (Ersanlı 2000: 69) ulusçuluk tarihini bir daha baştan ele almayı gerektirmekte ve ulusçuluk konusunda belli sınıflamalara gidilerek ulusçuluğun yapısal, kültürel ve örgütsel boyutları ayrıntılı olarak ele alınması gerekmektedir (Gökçek 2003: 63). Bu nedenle konu üzerine yapılan her tartışmada, ulusçuluk tartışmalarının hangi içerikte kullanıldığının özel olarak belirtilmesini gerektirmektedir (Akçam 2003: 53). Ulusçuluk konunun uzmanlarından bazılarının göre bir “doktrin” iken (Kedourie 1971: 5-26) bazılarının göre de “ideolojik hareket”tir (Smith 1999: 119). Genlere göre ulusçuluk “siyasi ilke” olarak yorumlamıştır. Gellner’de, modern ulus, modern devletle birlikte oluşan tarihsel bir kategori ve siyasal/toplumsal örgütlenme biçimi’ olarak kabul edilmektedir. İnsanın aidiyet duygusu Gellner’in ulusçuluk teorisi de tartışmalı bir yere sahiptir. (Gellner 1998: 9-12).

Siyasal tarih perspektifindeki yaklaşım çerçevesinde ulus, ulusçuluk ve ulus-devlet konularına ilgi duyan çalışmalar 1940’lardan sonra yaygınlaşırken (Özkırımlı 1999: 15) Sosyolojik yaklaşımın aynı konuya ilgisi 1950’li yıllara rastlamaktadır (Erözden 1997: 11-13). 1980’li yıllara gelindiğinde ise, özellikle ulusçuluk teorileri zenginleşmiş, (Ersanlı 1998: 9-15) ulusçuluk teorilerinin zenginleşmesiyle birlikte de çeşitli kuramsal yaklaşımlar ön plana çıkmıştır. Kimi araştırmacıların yaklaşımları tanım sorununu halletmeden ulus ve ulusçuluğu açıklama yolunda hiç bir ilerleme kaydedilmeyeceğine dair iken kimileri de temel sorunu ulusların ve ulusçuluğun doğum tarihinde aramışlardır. Bu iki yaklaşımdan farklı olarak bir diğer grup araştırmacı da ulus ve ulusçuluğun kökenlerini ve doğasını açıklayabilecek bir kavramın üretilemeyeceğini asıl yapılması gerekenin farklı ulus ve ulusçuluk biçimlerini belirleyecek tipolojiler geliştirmek gerektiğini dile getirmişlerdir (Özkırımlı 1999: 64). Kendilerini tek bir ulusun üyesi olarak algılayan bireylerin ulus olarak kurgulanmış biçimlerini ve buna bağlı olarak da devlet yapılarını üç temel gruba ayırmak mümkündür. Birinci grupta Avrupa ve yakın çevresi merkezli olarak kurgulanmışlardır. İkinci grupta ise Amerika kıtasında gözlenen ve yerli halka karşı uygulanan soykırım neticesinde çeşitli coğrafi bölgelerden gelen göçmenlerin bir araya gelmesi sonucunda kurgulanmışlardır. Üçüncü grup ise Birinci Dünya Savaşı’nın ardından imparatorlukların sarsılması ile bağımsızlıklarını kazanarak ortaya çıkmışlardır. Her üç grup ulus ve ulus-devlet kurgusunun yapılanma biçimi kendine özgü kendisini diğer grubun kurgusundan ve yapılanma biçiminden belirgin bir biçimde ayıran nitelikler içermektedir. Bu nitelik farkları her grubun oluşumundaki özgül koşullardan kaynaklanmıştır (Emerson 1965: 3; Erözden 1997: 9). Üçüncü grup ulus-devletlerin modern anlamda ulus olma bilinci yine imparatorluklar tarafından aşılınmış ancak bir zorla kabullendirmenin söz konu-

su olmadığı Gellner tarafından dile getirilmiştir (1998: 204). Her üç grup ulus-devlet kurgusunun özgül koşullar ne kadar farklı olursa olsun söz konusu özgül koşulların ortak bir hedefi vardır. Bu ortak hedef, ulusçuluk aracılığı ile ulusu ayakta tutabilme çabasıdır. Bu çaba dikkate alındığında ulusçuluğun sosyolojik içeriği standartlaştırılmış bir politik topluluğun yasal kuramsal bir çerçevede oluşturulması, etkin bir haberleşme dilinin saptanması ve önerilmesi, ataletin tasfiyesi ve tehditkâr dış dünyanın emellerini boşa çıkaracak kitle mobilizasyonunun sağlanması gibi unsurlarla oluşturulmuştur (Bekmen 2003: 325). Ulusçuluk pratiğinin söz konusu kurgusunun oluşturulmasında özne konumunda olan bir takım aktörlere müracaat edilmektedir (Akaya 2003: 829). Tanışma ve karşılaşma ile meydana gelen topluma (Munro 2001: 117) ait ulusçuluk kavramının kurgulanışında yazı¹, matbaa (Anderson 2001: 224–226) tarihsel yerleşmişlik ve sosyal düzenin devlet otoritesi tarafından tanımlandığı haliyle sürdürülmesindeki bağlayıcı rol gibi aktörler hem uluslaştırılacak grubu oluşturması bakımından hem de örgütlü bir grup olarak ulusçuluğun toplumsallaştırılmasında birinci derecede öneme sahiptir².

Ulusçuluk yaygın bir biçimde yabancıya duyulan öfkeyi ve bu öfkeye bağlı olarak, devlete sadakat ve devletin otoritesi karşısında disipline edilme şeklinde bir açılımı içermekte (Bauman 1999: 191) ve toplumun tümünü kapsayacak şekilde baskıcı bir yön sergilemektedir. Bu baskıcı yönle ulusçuluk, ulusu kuşatan sembollerin oluşturulmasını zorunlu hale getirir ve en azından belirli bir derecede de olsa bireyin kişiliğinin değişmesine neden olarak yeni bir kolektif kişilik temin eder (Berger 1958: 186). Bu kolektif kişilik sayesinde toplum içerisinde bulunan farklı

¹ Bu düşünsel atılımın kitleleşmesini insan düşüncesinin kendisini ölümsüzleştirme çabaları içinde değerlendiren ve bu değerlendirmeyi “Bu-*kitap-şunu-yapı-öldürecek*” adlı yapıtında mimari ile kıyaslayan Victor Hugo, (1802–1885) Matbaayı dayanıksız ve kolay bir yol olarak değerlendirmektedir. “On beşinci yüzyılda her şey değişir. İnsan düşüncesi kendisini ölümsüzleştirmek için mimarlıktan yalnız daha kalıcı daha dayanıklı değil, aynı zamanda daha yalın ve daha kolay bir yol bulur. Mimarlık tahttan düşer. Orpheus’un taştan harflerinin yerini Gutenberg’in kurşundan harfleri alacaktır artık.”bk. Victor Hugo; “Kentin Felsefesi Üzerine”, (çev. Olcay Kunal), *Cogito*, S., 8, Yaz 1996, s. 65. (63-70); Ölüm konusu Batı modernitesinin bir tabusudur. bk. A. Philip Mellor, “Death in Hight Modernity: the Contemporary Presence and Absence of Death”, *The Sociology of Death*, (Ed: David Clark), BlackWell Publisher/The Sociological Rewiev, 1993, s. 11 (12-30)

² Formel eğitim gerektiren kullanışsız ve karmaşık olan yazıyı köylülerin ve zanaatkarların öğrenme şansı çok az ya da hiç olmamıştır. Korkmaz, Abdullah, *Değişme ve Farklılaşma*, Doğu Kütüphanesi, 1. bs., İstanbul 2006, s. 92. Sömürge mantığının bir dönemler sömürmek için öğretmediği bu araç diğer bir dönemde sömürmek için öğretilen olma özelliğine sahiptir.

gruplar için ulusçuluk, birleştirici, bütünleştirici bir sembolizmdir. Bu bağlamda politik birim ile (merkezi devlet) kültürel birimin (eğitim sistemi içinde topluma yayılan yaratılmış yüksek kültür) ayrılmazlığı ve bu kavramların iç içe geçmiş olması endüstri toplumunun tipik özelliğidir ve bu iki birimin etkileşiminden ulusçuluk etkili bir politik resmiyet ve toplumsal kontrol mekanizmasını ortaya çıkartır (Akarlı 1993: 155). Mill, Ulusçuluğu çeşitli nedenlerden kaynaklanan bir duygu birikimi olarak ele almakta ve bu duygu birikimini ırk, ata kimliği, topluluğun dili ve dini ile ilişkilendirmektedir. Bunların oluşumları ise kolektif olarak ulusal bir tarihe sahip olmak yani politik tarihsel bir arka planın olması, duygu, memnuniyet, pişmanlık, gurur, insan sevgisi ve geçmişe yönelik ortak bir çizgi şeklinde bir seyir izlemektedir (Mill 1998: 427).

Modern ulusçuluk fikrinin gelişimi Fransa, İngiltere ve Almanya'nın geçirdiği tarihi tecrübeye çok şey borçludur. Fransa ve İngiltere'de gelişen ulus fikri, ulusal monarşilerin doğuşuyla birlikte mevcut topraklar üzerindeki insanların birleşmelerini sağlamıştır. Ancak, ulusçuluk Fransız kökenli ulusçuluk olarak adlandırılmıştır. Batı Avrupa'daki gelişimiyle ulusçuluk kavramlarının temeli, ulusal monarşilerin doğuşundan sonra mevcut topraklar üzerindeki bütünleşen halkların kendilerini diğer toplumlardan ayrı tutabilecekleri yeni bir kimlik ihtiyacına dayanmaktadır (Say 1998: 73-74). Bu kimlik ihtiyacı bireysel olan kuvvet ve heyecanların ulusal kuvvet ve heyecanlarla özdeşleştirilmesinden başka bir şey değildir. Ulusçuluk konusunda, tarihsel kültürler ile etnik bağların devam etmekte olan çerçeve ve kalıntıları önemli bir yer işgal eder. Ancak ulusçuluk, gücünü daha çok tarihsel yerleşmişlikten alır ve bu, onun önceden var olan ve kültürel miraslar ve etnik oluşumlardan türedikleri anlamına gelmektedir (Smith 2002: xii-xiii). Fransız Devrimi'nin hemen öncesi ve sonrası oluşan ulusçuluk, burjuvazinin egemenliğini, aristokrasiden alıp ulus'a devretme kendi iktidarını kurumsallaştırma sürecinin ideolojisini yansıtır. Önceki toplum tiplerinde böyle bir unsurdan söz etmek imkânsızdır.³ Görüldüğü üzere ulusçuluk tanımlamalarında farklılıklar söz konusudur. Tanımlama farklılıkları Fransız ve Alman ulusçulukları söz konusu olunca daha bir belirginlik sergiler. Buna göre Fransız ulusçuluğunun ayırt edici özelliği Avrupa aydınlanmasının maddi ve entelektüel ön-

³ Örneğin Aristoteles, toplumun öncü sınıfı olarak kendi iktidarını kurumsallaştırması süreci ve yetki dağıtımını buna bağlı olarak ta karara bağlama konusunu dört şekilde ele alır. "Bu haklar, ya bütün yurttaşlara verilmelidir ya da hepsi bazı yurttaşlara, ya bazıları belli yurttaşlara geri kalanları diğer yurttaşlara, ya da bazıları bütün yurttaşlara kalanları diğer yurttaşlara verilmelidir." diyerek bu şekilde demokrasi ve oligarşinin temel ideolojisini ortaya koymaya çalışmaktadır. bk. Aristoteles, *Politika*, (çev. M. Tuncay) Kitap IV, Bölüm 13, Remzi, İstanbul 1983, s. 132, 135.

cülü olarak kabule uygundur. 1789’da teşekkül eden Fransız ulus-devleti kıta Avrupa’sının geri kalanına bireysel özgürlük eşitlik ve kozmopolitan bir bakış açısı üzerine kurulu bir milletin modernliğini göstermiştir. Ulus-devletin belirmesi ile Fransız ulusçuluğunun ortaya çıkması bu anlamda eş zamanlı olmuştur diyebiliriz. Almanya’da ise ulusçuluk Batı ya da Fransız karşıtlığı olarak ortaya çıkmıştır. Alman ulus-devletinin kurulmasından yarım yüzyıl önce ortaya çıkan Alman ulusçuluğu, aydınlanma karşıtı ve romantik öncüllere sahip olup etnik ve kültürel bir nitelik sergiler (Kadioğlu 2003: 285).

Ulusçuluk bir ulusu ayakta tutmak için kullanılan ideolojik bir harekettir (Williams-Robin, 1994: 53). Ulusçuluğun temel ilkesi olan “egemenlik ulusundur” kavramı yeni beliren sınıfların, grupların iktidarı etkileyebilmesi ve paylaşabilmesi için bir çözüm yoludur (Turan 1986: 34) ve bu çözüm yolu biz duygusuna dayalı ulusçuluk olarak belirmiş ve bu beliriş, resim, heykel ve benzeri sembolik icatlar oluşturarak rejimin halk tarafından kutsallaştırılmasını, değerlerinin benimsenmesini ve desteklenmesini sağlamıştır. Ulusçuluk pratiğiyle ayin ve törenler, sembollerden icat edilmiş ve belirli bir dünya görüşü de bu mekanizmalar aracılığıyla gönüllü gerçekleştirilenler olarak yapılandırılmıştır. Bu yapılandırma biçimi fonksiyonel açıdan sembolize edilenin öneminden daha çok yarattığı duygusal çağrışımlarla ilgilidir ve bir sosyal grubun varlığı için bu duygusal çağrışım son derece önemlidir (Türkkahraman 2000: 10).

Toplumsal Dayanışma Alanının Yeniden Düzenlenişi; Ulus-devlet

Feodal toplum yapısının çözülüşü ve kapitalizmin gelişim süreciyle birlikte siyasal, ekonomik, kültürel ve düşünsel alanda görülen toplumsal değişimin yeni bir toplum biçimine dönüşümünün bir göstergesi olarak ulus-devleti görmekteyiz. Ulus-devlet kurgusu farklı bir yaşam biçimini yansıtan topluluk üyeleri arasında siyasal bir bütünlük sağlayarak adı modern ulus olan yeni bir topluluk türü oluşturmuştur. Bu yeni topluluk oluşturma biçimi yapısal olarak genellikle Egzogam olan ve soyunun ortak bir atadan geldiğini iddia eden ve bir totemle temsil edilen, tek soylu bir akraba grubu olan klandan farklıdır (Marshall 1999: 412–413). Kabile, klan, kavim, aşiret türünden toplumsal gruplaşmalarda siyasal birimden⁴ söz edilemez. Çünkü ilkel etnik topluluğu oluşturan farklı toplumsal statülerin bireyleri kendilerini bir bütünün parçaları olarak görmezler. Örneğin soylular için soyluluk köylüler için akrabalık kimliği önemlidir. Ulus’u bu yapılardan ayıran fark, tüm sınıfları daha üst bir kimlik olan

⁴ Adam Smith, ulusu bir ülke topraklarında örgütlü herhangi bir siyasal birim olarak tanımlamaktadır. bk. Dominique Schnapper, *Yurttaşlar Cemaati, Modern Ulus Fikrine Dair*, (çev. Özlem Okur), İstanbul 1995, s. 38.

ulus kimliğinde birleştirmesidir. Modern anlamda ulus olma bilincinin yerleşmediği dönemlerde, belli bir coğrafi mekânı farklı etnik kökenlerden gelen egemenler yönetebilirken ve bu durum yönetilen grup için çok önemli değilken modern anlamdaki ulus kurgusunda yöneten ve yönetilen tüm toplumsal etnik gruplar aynı orijinde birleşirler. Bu durum ulusun kültürel bağının oluşmasını ve aynı zamanda da yeni bir toplumsal ruh halini, yani ortak yaşam tarzının gelişmesini beraberinde getirmiştir. Bu ortak yaşam, yukarıda da değinildiği gibi ulus-devlet sınırları içinde yaşayan nüfus topluluğunun ulusal kültür olgusu olarak adlandırdığı ortak bir kültürü yaratmasına neden olmuştur. Üstelik bu ulusal kültür zamanla o denli ulus bağımlı pekiştiren bir boyuta yükseltilir ki aynı sınırlar içinde yaşayan farklı etnik kökenlere sahip topluluklar dahi kendiliğinden kendilerini aynı ulusun fertleri olarak hissederek.

Ulus-devlet kurgusuyla birlikte Modernizm, üretim ilişkileri ve daha birçok alanda yaşanan gelişme yeni bir toplumsal yaşamı yeni bir kültür temelinde inşa etmiş bu inşa sürecinin siyasal örgütlenmesi kendine has merkezi bir devlet yapısı kurgulamıştır. Bu devlet yapısı, bireylerin hak ve sorumluluklarını ifade eden yurttaşlık kimliğiyle toplumdaki sınıflar arasında ve diğer farklı toplumsal gruplar ilişkileri düzenleyen, dengeleyen ve böylelikle toplumda siyasal ve sosyal bütünleşmeyi sağlayan bir işleve sahiptir. Bu nedenle devlet iktidarının kaynağı tanrısal değildir. Bu kendisinden önceki siyasal örgütlenmelerden farklı bir özelliği yansıtır. Örneğin; Dinsel otoritenin kralın şahsında görülmesi nedeniyle Mısır hükümdarı sadece bir yönetici olmamıştır. O aynı zamanda bir Tanrı, bir başkumandan, başrahip, baş yargıç ve tanrıların yeryüzündeki arzularının kişileşmiş bir temsilcisi konumundadır (Amittay 1983: 41). Eski Yunan'da Kahramanlık Çağı ardından oluşan yeni yaşam biçimi tanrıların ölümlü modelleri olan savaşçı soylulara ve bunların düzenlerine son verdiği gibi tanrılara olan gereksinimi de ortadan kaldırırken (Ağaoğulları 1994: 50) eski mısır'daki bu aklileştirme biçimi kutsal kökenli ölümlü bir Tanrı-Kralın varlığı nedeniyle tek Tanrı fikrine doğru bir eğilimin ortaya çıkmasına yol açmıştır (Amittay 1983: 41, 43).

Sonuç

Genel olarak modern ulusçuluk fikrinin Fransa, Almanya ve İngiltere'nin geçirdiği tarihi tecrübenin üçlü sacayağı üzerine inşa edildiğini söyleyebiliriz. Bu süreç, ulusal monarşilerin doğuşuyla birlikte mevcut topraklar üzerindeki insanları modern ulus olarak birleştirmiştir. Bu birleşimle söz konusu modern ulus bilinci, belli bir coğrafi mekânı farklı etnik kökenlerden gelen egemenlerin yönetmesine sıcak bakmamış, yöneten ve yönetilen tüm toplumsal etnik grupların türdeş olmasını şart koşmuştur. Bu şart üzerine inşa edilen ulus ve ulusçuluk kavramları bir bütünsellikle ulus-devlet kurgusunun da tanımlama araçları olmuşlardır. Bu tanımlama

araçlarında ulus-devlet, yeni bir egemenlik biçimini yansıtmış, egemenliğin meşru kaynağı ise ulusçulukla yaratılmıştır.

Ulus-devlette devlet iktidarının kaynağı tanrısal değildir. Bu kendisinden önceki siyasal örgütlenmelerden farklı bir özelliği yansıtmaktadır. Önceki zamanlarda hükümdarlar Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcileri ya da gölgesi biçimindedir. Oysaki Ulus-devlet şeklindeki siyasal örgütlenmede böyle bir yapılanma söz konusu değildir. Devlet kurgusu salt insan egemenlikli merkezi bir devlet yapısı halinde kendisini göstermektedir. Kısaca bu devlet yapısı bireylerin hak ve sorumluluklarını ifade eden yurttaşlık kimliğiyle toplumdaki, sınıflar, gruplar ya da kurumlar arasındaki ilişkileri düzenlemekte ve böylelikle toplumda siyasal ve sosyal bütünleşmeyi insanı merkeze alan bir işlevle yerine getirmektedir.

Ulus-devlet kurgusunda toplum sadece fertlerin toplamına indirgenememektedir. Ulus-devlet çok sayıda modern anlamda kurumsallaşmış yapıdan oluşan alt sistemlerin ana sistemi meydana getirdiği bir kurgudur. Bu kurguda toplumsal kurumlar uluslararası bütünleşmeleri de dikkate alarak fertlere ve dini inanışlara rağmen işlevlerini yerine getirirler. Fertler, kendilerinden bağımsız çalışan bu toplumsal kurumlar içine doğarlar. Ekonomik sistem, siyasî sistem, eğitim sistemi, sağlık sistemi, hukuk sistemi, aile yapısı, finansal kurumlar ve kitle iletişim araçları bu yapılanma içinde fertleri modern anlamda şekillendirmekte ve ulus-devlet kurgusuna bu şekilde anlam katmaktadır.

KAYNAKÇA

- AĞAOĞULLARI, M. A (1994), *Kent Devletinden İmparatorluğa*, İmge, İstanbul.
- AKARLI, Ahmet Orhan (1993), "Milliyetçilik Sorununa Çağdaş Yaklaşımlar", *Toplum ve Bilim*, S., 62. Yaz- Güz, İstanbul.
- AKÇAM, Taner (2003), "Türk Ulusal Kimliği Üzerine Bazı Tezler", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, C. 4, Milliyetçilik, (Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İletişim, İstanbul. s. 53-62.
- AKKAYA, Yüksel (2003), "Korporatizmden Sendikal İdeolojiye, Milliyetçilik ve İşçi Sınıfı", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, C. 4. İletişim, İstanbul. s. 829-840.
- ALBAYRAK, Coşkun Gökçen (2002), "Globalizasyon Süreci ve Azgelişmiş Ülkeler", *Globalizasyonun Yansımaları*, (Der. Uğur Selçuk Akalın), Donkişot, İstanbul.
- AMITTAY, Jacob Ben (1983), *Siyasal Düşünceler Tarihi*, (çev. M. A. Kılıçbay - L. Köker).
- ANDERSON, Benedict (1995), *Hayali Cemaatler*, (çev. İskender Savaşır), Metis, İstanbul.
- ANDERSON, Benedict (2001), "Imagined Communities Reflections on the

- Origin and Spread of Nationalism”, *The New Social Theory Reader*, (Ed. Steven Seidman and Jeffy C. Alexander), Rotledge, London, s. 223-230.
- BAUMAN, Zygmund (1999), *Kürselleşme*, (çev. A. Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BEKMEN, Ahmet (2003), “Türk Milliyetçiliği: Varkalmanın Teyakkuz Hali”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, C. 4. İletişim, İstanbul, s. 325-344.
- BERGER, L. Peter (1958), *Modernleşme ve Bilinç*, (çev. C.Cerit), Pınar Yayınları, İstanbul.
- DOMİNİQUE Schnapper (1995), *Yurttaşlar Cemaati, Modern Ulus Fikrine Dair*, (çev. Özlem Okur), İstanbul.
- EMERSON, Rupert (1965), *Sömürgelerin Uluslaşması*, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara.
- ERÖZDEN, Ozan (1997), *Ulus Devlet*, Dost, Ankara.
- ERSANLI, Büşra (1998), “Milliyetçilik Teorileri Avrasya’da Siyaset ve İlişkiler”, *Türkiye Günlüğü*, S. 50. Mart-Nisan.
- ERSANLI, Büşra (2000), “Yeni Bağımsızlık ve Ulusun Adı”, *Akademik Araştırmalar*, S. 6.
- GELLNER, Ernest (1992), *Uluslar ve Ulusçuluk*, (çev. Büşra Ersanlı ve diğerleri), İnsan Yayınları. İstanbul,
- GELLNER, Ernest (1998), *Milliyetçiliğe Bakmak*, (çev. Simten Coşar) İletişim Yayınları, İstanbul.
- GÖKÇEK, Fatma Müge (2003), “Osmanlı Devleti’nde Türk Milliyetçiliğinin Oluşumu: Sosyolojik Bir Yaklaşım”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, C. 4, Milliyetçilik, (Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İletişim, İstanbul, s. 63-76
- HUGO, Victor; “Kentın Felsefesi Üzerine”, (çev. Olcay Kunal), *Cogito*, S. 8, Yaz, s. (63-70)
- KADIOĞLU, Ayşe (2003), “Milliyetçilik-Liberalizm Ekseninde Vatandaşlık ve Bireysellik”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, C. 4 Milliyetçilik, (Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İletişim, İstanbul, s. 284-292.
- KEDOURİE, Elie (1971), *Avrupada Milliyetçilik*, (Çev.M.Haluk Timurtaş), Devlet Kitapları, Ankara.
- KORKMAZ, Abdullah (2006), *Değişme ve Farklılaşma*, 1.bs., Doğu Kütüphanesi, İstanbul.
- MARSHALL, Gordon (1999), *Sosyoloji Sözlüğü*, (çev. Osman Akınhay; Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat, Ankara.
- MELLOR, A. Philip (1993), “Death in Hight Modernity: the Contemporary Presence and Absence of Death”, *The Sociology of Death*, (Ed. David Clark), BlackWell Publisher/ The Sociological Rewiev, ss. (12-30)
- MILL, John Stuart (1998), *On Liberty And Other Essays*, Oxfort Universty Pres.
- MUNRO, Rolland (2001), “The Waiting of Mass: Endless Displacement and the Death of Community”, (Ed. Nick Lee, Rolland Munro), Blackwell Publishers, / The Sosyological Review, USA, s. (114-128)

- ÖZKIRIMLI, Ümit (1999), *Milliyetçilik Kuramları*, Sarmal, İstanbul.
- ROUSSEAU, J., (1997), *Toplum Anlaşması*, (çev. Vedat Günyol), MEB, Yayınları, İstanbul.
- SAY, Ömer (1998), *Millî Devlet Kültürü*, Kaknüs Yayınevi, İstanbul.
- SCHNAPPER, Dominique (1995), *Yurttaşlar Cemaati, Modern Ulus Fikrine Dair*, (çev. Özlem OKUR), Kesit Yayınları, İstanbul.
- SMİTH, Anthony (1999), *Millî Kimlik*, (çev. Bahadır Sina Şenel), İletişim Yayınları, 2. bsk., İstanbul.
- SMİTH, D. (2002), Anthony; *Küreselleşme Çağında Milliyetçilik*, (çev. Derya Kömürcü), Everest, İstanbul.
- TURAN, İlder (1986) *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış*, Der Yayınları, İstanbul.
- TÜRKKAHRAMAN, Mimar (2000), *Türkiye’de Siyasal Sosyalleşme ve Siyasal Sembolizm*, Birey Yayıncılık, İstanbul.
- WILLIAMS, JR.-Robin, M. (1994), “The Sociology of Ethnic Conflicts: Comparative International Perspectives”, *Annual Review of Sociology*, Volume, 20, s. 49–79.